

DE SOEN-ACTE OF SOEN-BRIEF.

Bij archief-onderzoek wordt men meermalen geconfronteerd met een "soen-acte" of "soen-brief", een acte waarvan de inhoud soms onze lachlust opwekt en men zich afvraagt: waren ze toentertijd daar dan van lotje getikt.

Daar het de criminele rechtspraak betreft, moet men, om deze abracadabra te begrijpen iets afweten van het oude strafproces en strafrecht en we grijpen naar lectuur dat voor ons geen dagelijkse kost is. Wij lezen dan dat het strafrecht de waardemeter is waarnaar de beschaving van een volk mag worden bepaald.

Het wordt ons duidelijk dat de acte voor ons, dus toch niet zo belachelijk is, maar dat we een andere maatstaf moeten aanleggen om het doen en laten van onze voorouders te kunnen beoordelen.

De verhalen van vroeger eeuwen over de uitvoering van het strafrecht zijn niet mals. De bladzijden zijn als het ware met bloed geschreven, en volgens onze hedendaagse normen, onmenselijk. De stijl van rechtspraak verschilt van gewest tot gewest, en bijna voor iedere stad of dorp waren bijzondere privilegeën of handvesten van kracht. Naast inheemse rechtsbronnen golden ook bij de toepassing van het strafrecht, de bepalingen van het Romeinse recht; doch de onzekerheid wat als recht moest gelden, leidde bij de rechtspraak tot grote willekeur.

Rechtsgeleerden of beroepsrechters waren onbekend. Langzamerhand komt hierin verandering en krijgen de rechtsgeleerden van beroep invloed, en een vaste plaats bij de rechtspraak.

Nog zeer lang blijft een belangrijk deel der rechtspraak, vooral de criminele, in handen van Schout en Schepenen, die wij op onze dag als leken zouden betitelen.

Deze "mannen van den Gerechte" waren niet opge-

wassen tegen hun taak. In de vijftiende eeuw wordt als minimum eis-aan de schepenen gesteld dat zij tenminste moeten kunnen lezen en schrijven.

In hoeverre hun opvolgers twee eeuwen later hun voorgangers in kennis overtroffen, blijft de vraag.

Het is dus begrijpelijk dat van hun rechtspraak kon worden gezegd, dat het "een zamenknoopinghe van ongherechtigheid" was.

Volgens het Germaanse recht bestond het oude inheemse strafproces, in een strijd die gevoerd werd in het openbaar tussen de aanklager en de gedaagde dit is de man die het strafbaar feit had gepleegd.

Bij dat gehele proces, dat tegenover het gehele volk of zijn vertegenwoordigers werd gevoerd, stonden de beide partijen als gelijk gerechtigd tegenover elkaar.

Geheel in overeenstemming met de opvatting dat de daad slechts hem betrof tegen wie zij was gepleegd, of hoogstens zijn bloedverwanten en vrienden, onthield de overheid zich van elke tussenkomst. De rechter sprak slechts recht wanneer zijn rechtspraak werd ingeroepen. Zonder klager geen rechter, luidde de oude spreuk.

Een oude wijze om het geding tot een beslissing te brengen was de toepassing van een zogenaamd Godsoordeel. De gedaagde moest zich aan een proef onderwerpen, doorstond hij haar dan was zijn onschuld aangetoond; in het andere geval stond zijn schuld vast.

Door geleidelijke ontwikkeling en opvattingen, onder werking van veranderde meer ingewikkelde maatschappelijke toestanden verdwijnt de oude opvatting en maakt plaats voor een geheel ander proces.

De rechter neemt het initiatief in handen, en in plaats van gelijk gerechtigheid van aanklager en aangeklaagde, ontstaat een ondergeschikte positie van de beschuldigde. Met behulp van pijnbank

en folteringen wordt de aangeklaagde verhoord waarbij de geselpaal niet als pijniging wordt beschouwd, doch slechts als een huismiddeltje om achter de waarheid te komen.

.....

Nu ter zake, en ter illustratie naar de Soen-acte die ik op 't oog heb.

Peter Pauwels heeft in 't jaar 1509 te Tilburg een "manslach" of "dootslach" begaan, d.w.z. zijn tegenstander Embrecht Aert Smit heeft zijn onmin waarin hij met Peter leefde, met de dood moeten bekopen.

De vrienden en maghen (bloedverwanten) van de verslagene, komen met de moordenaar en zijn ahang overeen, dat zij dit vergrijp onderling, zonder tussenkomst van een rechter, volgens het oude Germaanse zoenrecht zullen beslechten.

Samen met de vrienden van de aangeklaagde zijn zij de arbiters in deze strijd; zij zullen samen de straf, zo er sprake is van misdaad, volgens "soenbraeck vredebraeck ende ter zoenenrecht" bepalen.

De uitspraak der arbiters wordt gedaan voor verzoenende lieden, geboren of nog niet geboren en zal onverbrekkelijk voor altijd van kracht zijn; dus ook voor nog komende generaties.

Als "zoendach" wordt bepaald "Sinte Stevensdach naestcomende", dit is de dag waarop de verzoening zal plaatsvinden.

Peter Pauwels de "dootslager" moet op deze dag naakt, slechts omgord met een lendedoek blootshoofds in de kerk van Tilburg verschijnen, en knielend "den God van 't hemelrijck" en de vrienden van de verslagene, om vergiffenis smeken. Bovendien moet hij een werk van barmhartigheid verrichten n.l. de zieken van Tilburg bezoeken en deze vertroosten.

Vervolgens moet hij ter beevaart gaan.

De eerste bedevaart is naar Rome waar hij de St.

Petrus en Paulus kerk moet bezoeken en vijftienmaal op zijn knieën de trappen van deze kerk moet bekruipen; dat alles ter lafenis der ziele van de vermoorde Embrecht Aert Smit.

Komt hij heelhuids van deze barre tocht terug, dan zal hij zekere bewijzen moeten overleggen dat hij werkelijk te Rome is geweest.

Vervolgens zal hij een bedevaart moeten ondernemen naar Keulen, ter ere van de H.H. Drie Koningen, ook ter ziele lafenis van de verslagene. Dat hij deze tweede bedevaart heeft volbracht zal hij met bewijzen moeten aantonen. Binnen een jaar moeten de twee bedevaarten zijn volbracht en wel tussen paschen van het jaar 1509 en het paaschfeest "naestcomende". Mocht Peter Pauwels door lichamelijke gebreken niet in staat zijn aan deze voorwaarden te voldoen, dan zal een andere tijd worden bepaald.

Maar dit is nog niet voldoende.

"Item want al niet ghenoch en is soe sal dese misdadiger doen doen die zielen ter laeffenisse twee hondert zielmissen, ende die te doen tot Tilborch oft andersins daert hem believe sal". Item noch sal Peter de misdadiger doen doen twee "dortichsten" inder kercke van Tilborch ende daer bethoen aff te brengen.

(Een "dortichste" of dertigste, is de dertigste dag na iemands begrafenis waarop de laatste zielemissen wordt gelezen.)

Vervolgens moet Peter de kerk van Tilburg vereren met twee "toortijzen" of flambouwen.

Item want dit noch niet ghenoch en is, wordt Peter Pauwels verbannen uit 's-Hertogenbosch, Venloen, Tilborch en Goerl.

Hij zal deze plaatsen slechts als passant mogen bezoeken, en er slechts één maaltijd gebruiken en er niet overnachten.

Verder wordt Peter en zijn vrienden verplicht om binnen een maand volgens zoenrecht veertig zoengulden te betalen en deze in het bijzijn

van Schout en Schepenen van Tilburg, overhandigen aan de Heilige Geest Meester, d.i. de Armmeester.

Peter de misdadiger, mag vervolgens geen herberg bezoeken waar zich familie-leden ophouden, met name ooms tantes neven en nichten.

Bij de vrienden en maghen van Embrecht Aert Smit ontbreekt een goede vriend van de verslagene nl Aert Borchgreve.

Vier mannen onder de arbiters met name Jan van de Wouwer Schout te Tilburg, Peter Embrechts Blocklandtszoen, Aert van Vessem, en Jan die Smit, krijgen de opdracht om Aert Borchgreve op de hoogte te stellen van de uitspraak.

De verzoening is nu tot stand gekomen; de vriendschappelijke betrekkingen tussen de twee partijen en God, zijn hersteld en ofschoon de prijs die de "dootslager" hiervoor moet betalen lang niet mis is, hij is bevrijd gebleven van tortuur en scherper examen en heeft zijn kop behouden.

Opvallend is het dat de kerk in die dagen bij zulke gedingen er steeds zijde bij spint; dit wetigt het vermoeden dat men alleen ingeval de gedaagde het betalen kon, van het zoenrecht gebruik maakte.

Om de uitspraak wettig en van kracht te doen zijn, begaven de twee partijen zich naar de Schout en Schepenen der plaats, waar van de overeenkomst een officiële acte werd opgemaakt.

Deze ingeschreven acte werd nu Soenacte of Soenbrief genoemd.

Bronnen: Strafproces en Strafrecht
door Mr D. Simons
Hoogleraar te Utrecht; gepubliceerd
in "Uit onzen Bloeitijd".

Gemeente-archief Tilburg, R 260-1509-29^v

C. Robben.